

Anna Dymarek

Konserwacja ksiąg meldunkowych miasta Bydgoszczy. Stan zachowania i plan konserwacji

słowa kluczowe: Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Akta miasta Bydgoszczy, księgi meldunkowe, konserwacja

Wstęp

Księgi meldunkowe Bydgoszczy stanowią zbiór 369 ksiąg wchodzących w skład zespołu Akt Miasta Bydgoszczy (sygn. 2613-2982). Obejmują lata 1822, 1837-1920, 1936. Ewidencje ludności prowadzone i regulowane wg norm prawnych prowadzono już na początku XIX w. (przepisy prawne z okresu Księstwa Warszawskiego). W 1837 r. wprowadzono nowe rozporządzenie regulujące meldunki i prowadzenie „listy dusz”. Obowiązek prowadzenia ewidencji ludności spoczywał na miejscowej policji, którą reprezentowali: w mieście – burmistrz, w gminie miejskiej – sołtys, a w obszarach dworskich – dziedzic. Duplikat spisu przekazywano do komisarza obwodowego (który był władzą nadzorującą prawidłowe prowadzenie list dusz).

W Bydgoszczy listy ewidencji ludności prowadzono dzieląc miasto na 10 tzw. okręgów miejskich. Nad okręgiem pieczę sprawował przełożony okręgu, który podporządkowany był burmistrzowi. Listy ciągle aktualizowano i na bieżąco przekazywano miejscowej policji. Z czasem z powodu powiększającego się zaludnienia (lata 70. XIX w.) w miejskich registraturach policyjnych tworzono oddzielne komórki, do ich zadania należało prowadzenie spraw meldunkowych (nazywano je urzędami meldunkowymi). W Bydgoszczy nastąpiło to w 1877 r. W okresie międzywojennym funkcje tę przejął Urząd Meldunkowy w Bydgoszczy.

Księgi zamknięto w latach 1935-1936 przez Biuro Ewidencji Ludności. W latach 1920-1939 zostały oprawione. Przed oprawą treść ułożono wg nazw ulic obowiązujących w XX-leciu międzywojennym. Zapisy w księgach były prowadzone

w różny sposób: wg nazwisk mieszkańców, wg kolejności numerów domów lub wg nazw ulic. Niektóre księgi zawierają skorowidz z nazwiskami mieszkańców. Zapisy prowadzono na specjalnych drukach, których format zmieniał się z biegiem czasu. Ostatnia wersja formularza z 1905 r. zawierała 22 rubryki podające ulicę i nr domu, nr bieżący liczby dusz, imię i nazwisko, dzień, miesiąc, rok, miejscowość, powiat urodzenia, religię, narodowość, stan cywilny, stan posiadania lub zawód, miejscowość i powiat, z których przeprowadził się meldujący, datę zameldowania, datę wymeldowania się z poprzedniego miejsca zamieszkania, miejscowość i powiat, do których się wymeldowano, datę wymeldowania, datę zaświadczenia o wymeldowaniu, datę śmierci oraz uwagi.

Księgi meldunkowe stanowią ważne źródło informacji istotnych do badań demograficznych, genealogicznych i dotyczących ludności Bydgoszczy. Dlatego ważne jest, by informacje w nich zawarte nie tylko przetrwały, ale również były łatwo dostępne dla użytkownika Archiwum. Z tego powodu zdecydowano się na przeprowadzenie analizy stanu zachowania, wyselekcjonowanie ksiąg przeznaczonych do konserwacji oraz opracowanie metodyki i planu konserwacji.

Ocena stanu zachowania

W ramach oceny stanu zachowania Ksiąg meldunkowych miasta Bydgoszczy przejrzano 369 ksiąg wchodzących w skład zespołu Akt Miasta Bydgoszczy (numer zespołu 189). Ocena stanu zachowania miała na celu ustalenie liczby ksiąg niewymagających prac konserwatorskich oraz ksiąg, które należy poddać zabiegom konserwatorskim. Zdecydowano się na następujący podział ksiąg:

- 1) wymagające pełnej konserwacji,
- 2) wymagające pewnych zabiegów konserwatorskich,
- 3) niewymagające prac konserwatorskich, do udostępniania.

W ocenie stanu zachowania brano pod uwagę głównie stan bloku księgi (z uwagi na cenne informacje zawarte w treści), mniejszą uwagę zwracając na stan oprawy księgi (chyba że zniszczenia posunięte były w stopniu zagrażającym stanowi zachowania bloku).

1) Do pierwszej grupy zaliczono księgi wymagające pełnej konserwacji, które należy wyłączyć z użytkowania do czasu wykonania konserwacji (użytkowanie grozi utratą informacji – pogłębiające się ubytki). Zniszczenia, które występują w tej grupie:

- blok księgi na całej grubości posiada ubytki i/lub przedarcia,
- papier jest silnie zakwaszony i łamliwy (użytkowanie księgi pogłębia ubytki papieru),
- uszkodzone szycie bloku,

- silnie uszkodzona oprawa / brak oprawy.
- 2) Do drugiej grupy zaliczono księgi, które:
 - mimo braku uszkodzeń bloku posiadają silnie uszkodzoną oprawę,
 - mają uszkodzenia na mniej niż połowie bloku.
- 3) Do ostatniej grupy zaliczano księgi, które:
 - nie mają żadnych zniszczeń bloku (ewentualnie drobne przedarcia),
 - posiadają drobne uszkodzenia oprawy (np. uszkodzenia papieru, tektury lub płótna oprawy), które nie stanowią jednak zagrożenia dla stanu zachowania bloku i nie zagrażają spójności księgi (brak np. luźnych stron, szycie jest spójne).

Biorąc pod uwagę powyższy podział, do grupy pierwszej zaliczono 67 ksiąg o sygnaturach: 2630-2633, 2635, 2636, 2645, 2647, 2650, 2653, 2656, 2660-2664, 2668-2670, 2685, 2686, 2690, 2693-2697, 2705-2709, 2714, 2729, 2735, 2745, 2751, 2752, 2775, 2777, 2778, 2806, 2808, 2809, 2811-2813, 2815, 2831, 2842, 2843, 2845, 2846, 2871-2875, 2895, 2896, 2898, 2899, 2901, 2908, 2909, 2997.

Do grupy drugiej zaliczono 16 ksiąg o sygnaturach: 2710, 2750, 2805, 2810, 2812, 2835, 2838, 2853, 2868, 2889, 2890, 2894, 2905, 2917, 2918, 2928.

Do grupy trzeciej zaliczono pozostałe 286 ksiąg.

Z uwagi na dużą liczbę ksiąg wymagających pełnej konserwacji postanowiono opracować plan i metodykę konserwacji, które pozwolą na włączenie zbioru ksiąg meldunkowych w plan prac pracowni konserwacji Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. Z tego powodu wybrano dwie księgi z grupy pierwszej posiadające zniszczenia dominujące w zbiorze. Do konserwacji wybrano księgi o sygn. 2696 oraz 2873. Konserwacja tych ksiąg posłuży do wyboru metody konserwacji wyselekcjonowanych ze zbioru obiektów. Końcowym efektem będzie również wykonanie skanów konserwowanych ksiąg.

Stan zachowania

Księga o sygn. 2696 i wymiarach 41 x 26 x 7,8 cm, tak jak większość zbioru Ksiąg Meldunkowych była bardzo silnie zniszczona i zabrudzona (Fot. 1). Papierowy blok księgi był bardzo silnie zanieczyszczony i zakwaszony, co skutkowało jego silnym osłabieniem. Papier był żółcony i kruchy. Na całej grubości bloku, przy krawędziach, widoczne były liczne ubytki i duże przedarcia.

Księga meldunkowa miasta Bydgoszczy, sygn. 2696, stan przed konserwacją.

Księga meldunkowa miasta Bydgoszczy,
sygn. 2696, zniszczenia bloku i oprawy.

Grzbiety składek były silnie zabrudzone oraz pokryte klejem zwierzęcym (co przyczyniło się do ich osłabienia i – miejscami – przerwania). Oprawa książki tylko częściowo połączona była z blokiem – zwięzy przy przedniej okładzinie były przerwane (Fot. 2). Płótno w oprawie było silnie zabrudzone i miejscami popękane. Tektura okładek była zdeformowana i miejscami rozwarstwiona, posiadała również liczne zaplamienia. Marmurek, który znajdował się

na okładzinach, posiadał liczne ubytki i starte lico. Nici szycia były wyraźnie osłabione – w wielu miejscach były przerwane lub poluzowane.

Księga o sygn. 2873 i wymiarach 42,5 x 27 x 7,5 cm posiada te same zniszczenia, co księga o sygn. 2696. Jedyną różnicą to brak przerwanych zwięzów, mimo to zawieszenie oprawy jest poluzowane.

Metodyka

Z uwagi na liczbę ksiąg meldunkowych wymagających konserwacji oraz na dużą liczbę stron w jednej księdze konieczne jest takie zaplanowanie prac, aby poddać konserwacji jak największą liczbę ksiąg (zawierających cenne informacje), a jednocześnie wykonać jak najwięcej prac przy pojedynczych księgach. Z powodu silnego zakwaszenia papieru konieczna będzie kąpiel papierowych kart, jest to etap, którego nie można w tym przypadku ominąć. Dlatego księgi o sygn. 2873 i 2696 posłużyły jako swoisty test czasu konserwacji w warunkach pracowni archiwalnej.

Do konserwacji obiektu o sygn. 2873 zdecydowano się na następujące czynności:

- oczyszczenie mechaniczne,
- kąpiel w ciepłej wodzie,
- wzmocnienie wszystkich krawędzi oraz grzbietu bibulką japońską,
- suszenie w prasie,
- oprawa.

Do konserwacji obiektu o sygn. 2696 zdecydowano się wykonać następujące czynności:

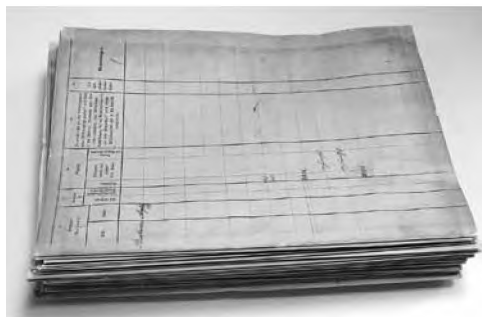
- oczyszczenie mechaniczne,

- kąpiel w ciepłej wodzie,
- suszenie na powietrzu,
- wzmocnienie wszystkich krawędzi oraz grzbietu taśmą neschen,
- oprawa.

Przebieg konserwacji

Przystępując do konserwacji księgi o sygn. 2873, w pierwszej kolejności zdemontowano oprawę i blok księgi. Z uwagi na silne zakwaszenie i wynikającą z niego kruchość papieru zdecydowano się na zmianę kolejności wykonania zabiegów (przystąpienie do oczyszczania mechanicznego na tym etapie groziłoby dalszymi zniszczeniami papieru). Przystąpiono do oczyszczania chemicznego papierowego bloku. Poszczególne karty umieszczono na włókninach i kąpano w ciepłej wodzie. Z kart wyflukane zostały zanieczyszczenia i resztki kleju. Pozostawiono do wysuszenia na

powietrzu. W efekcie kąpieli karty rozjaśniły się, a papier wzmocnił. Po całkowitym wyschnięciu przystąpiono do oczyszczania mechanicznego. Gumkami oczyszczano powierzchnie kart, zwracając szczególną uwagę, aby nie uszkodzić dodatkowo krawędzi. Następnie przystąpiono do wzmacniania krawędzi. Karty umieszczono na włókninie i nawilżono. Krawędzie i przegub

Księga meldunkowa miasta Bydgoszczy, sygn. 2873, blok księgi po konserwacji.

składki wzmacniano obustronnie paskami bibułki japońskiej z użyciem kleju Definol (klej naturalny z oczyszczonej mąki pszennej). Całość suszono pomiędzy włókninami i tekturami w prasie introligatorskiej. Po wysuszeniu złożono składki w odpowiedniej kolejności i oddano do wykonania skanu (Fot. 3). Następnie przystąpiono do oprawy księgi. Biorąc pod uwagę grubość księgi, zniszczone oryginalne szycie i przeguby składek, zdecydowano nie szyć bloku. Blok księgi umieszczono w prasie belkowej. W równomiernych odległościach wykonano nacięcia w grzbiecie i wklejono w nie sznurki. Po wyschnięciu blok wyjęto z prasy i delikatnie wyokrąglono. Ponownie umieszczono go w prasie belkowej. Grzbiet zaklejono klejem zwierzęcym i przed wyschnięciem naklejono paski płótna bawełnianego. Pozostawiono do wyschnięcia. W następnej kolejności przygotowano okładziny. Z uwagi na liczne uszkodzenia i deformacje oryginalnych tektur oraz brak jakichkolwiek napisów, pieczętek i naklejek, zdecydowano się na

oprawę bloku w nowe tektury. Wycięto tektury w oryginalnym rozmiarze. Oryginalny marmurek zdublowano na papier czerpany i oklejono nim tektury. Tak przygotowane okładziny zawieszono na bloku przy użyciu sznurków wklejonych w grzbiet oraz pasek płótna. Wycięto grzbietówkę do odpowiedniego rozmiaru i wklejono ją na pasek papieru japońskiego. Delikatnie wyokrąglono i naklejono na oprawę. Na grzbiet i narożniki naklejono nowe płótno introligatorskie. Od strony wewnętrznej wklejono wyklejki wykonane z papieru Palatina. Dodatkowo dla książki wykonano pudło ochronne.

Księga meldunkowa miasta Bydgoszczy, sygn. 2873, stan po konserwacji.

W taki sposób wzmocniono obustronnie wszystkie krawędzie i przeguby składek. Po zakończeniu prac składki złożono w odpowiedniej kolejności i oddano do wykonania skanu. Oprawa książki przebiegła w taki sam sposób jak w poprzednim przypadku (Fot. 4).

Podczas konserwacji książki o sygn. 2696 z uwagi na analogiczną budowę i zniszczenia w porównaniu z sygn. 2873 do momentu oczyszczania mechanicznego prace konserwatorskie przebiegały tak samo jak w przypadku wcześniejszej książki. Po całkowitym wyschnięciu kart przystąpiono do wzmacniania krawędzi. Karty umieszczono na stole roboczym i wklejano na gorąco paski taśmy neschen.

Preservation of books with residence registration records in the city of Bydgoszcz The current state of records and the plan of preservation

keywords: State Archive in Bydgoszcz, municipal records of Bydgoszcz, books with residence registration records, preservation.

Summary

Books with residence registration records in the city of Bydgoszcz encompass the period from the beginning of the 19th century until the early 20th century, serving as a valuable source of information regarding population. Therefore, it is important to protect these records and prepare them for digitalization. The first

stage of activities involved assessment of the current state of the collection and selection of individual items for preservation. Preservation works on two books with records included disassembly of the damaged block, cleaning of pages and reinforcement of edges and tears. The preserved blocks of books were bound in new cardboard, preserving the original marbling. Special protective boxes were made as well. Preservation of books with records was used as a basis for preparation of preservation methods, which will be used for preservation of the remaining books with residence registration records in the future.

Instandhaltung von Meldebüchern der Stadt Bydgoszcz. Erhaltungszustand und Instandhaltungsplan

Schlüsselwörter: Staatsarchiv in Bydgoszcz, Akten der Stadt Bydgoszcz, Meldebücher, Instandhaltung.

Zusammenfassung

Meldebücher der Stadt Bydgoszcz umfassen den Zeitraum vom Anfang des 19. bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts und stellen eine sehr wertvolle Quelle von Informationen über die Bevölkerung dar. Deswegen sind sowohl die Sicherung von Büchern als auch ihre Vorbereitung für die Digitalisierung von Bedeutung. Die erste Etappe der Tätigkeiten war eine Beurteilung des Erhaltungszustands der Sammlung und die Wahl der für die Instandhaltungsmaßnahmen vorgesehenen Exemplare. Im Rahmen der Instandhaltungsarbeiten an zwei Büchern wurden: der geschädigte Block demontiert, die Blätter gesäubert, Ränder und Risse verstärkt. Die bewahrten Bücherblöcke wurden mit neuen Kartons, die originelles marmoriertes Muster hatten, eingebunden. Es wurden ebenfalls dedizierte Schutzboxen gefertigt. Die Instandhaltung der Bücher lag der Bearbeitung der Instandhaltungsmethodik zugrunde, die man in der Zukunft bei der Instandhaltung von sonstigen Meldebüchern einsetzen wird.

